
УДК 81'282.2 + 82...Я 1/7.08

Іван Матвіяс

м. Київ

РЕГІОНАЛЬНІ РИСИ В МОВІ ТВОРІВ ПАВЛА ГРАБОВСЬКОГО

У статті розглянуто риси фонетики, граматики і лексики в мові творів Павла Грабовського, які характеризуються регіональністю.

Ключові слова: *голосний, приголосний, граматична форма, конструкція, лексика.*

Видатний український поет, прозаїк, перекладач і публіцист кінця ХІХ — початку ХХ ст. Павло Грабовський (псевдонім Граб, 1864—1902) народився в селі Пушкарному Охтирського повіту Харківської губернії (тепер Краснопільський район Сумської області). Учився в Охтирській бурсі, потім у Харківській духовній семінарії. Був активним учасником організації революційних народників «Чорний переділ». 1882 року за революційну діяльність його виключили із семінарії, арештували і вислали у село під нагляд поліції. По закінченні терміну виселення працював у Харкові коректором газети «Южний край». 1886 року його знову арештували, а після тюремного ув'язнення заслали у Балаганський округ Іркутської губернії. За активну революційну діяльність 1889 року П. Грабовського ув'язнили в Іркутську на три з половиною роки. З Іркутської тюрми листувався з І. Франком, який гаряче підтримував письменника-засланця. Пізніше П. Грабовського заслано до Вілюйська, згодом до Якутська, потім до Тобольська, де він, тяжко захворівши, помер.

Поетичний доробок П. Грабовського становлять збірки «Пролісок» (1894), «Твори Івана Сурика» (переклади поезій І. Сурикова, 1894), «З чужого поля» (1895), «З пів-

© І. Г. МАТВІЯС, 2014

ночі» (1896), «Доля» (1897), «Кобза» (1897). Поет підготував до друку ще збірку «Вітка», якої досі не знайдено. Прозою письменник залишив багато статей, нарисів, листів (до І. Франка, Б. Грінченка і багатьох інших культурних діячів).

Слід зауважити, що твори П. Грабовського вперше надруковано в Галичині, зокрема в періодичних виданнях «Зоря», «Народ», «Житє і слово», «Літературно-науковий вісник» завдяки сприянню І. Франка, який поета-засланця високо цінував [2: 407].

П. Грабовський оригінальною творчістю і численними перекладами з російської і світової літератури збагатив українську літературу й літературну мову. На формування його мовно-естетичних поглядів великий вплив мали, з одного боку, український фольклор, з другого — творчість Т. Шевченка. Письменник обстоював єдиний всеукраїнський варіант літературної мови і заперечував вузькотериторіальні її відмінності. У тюрмі і на засланні, будучи відірваним від українського середовища, склав для себе словник рідної мови, до якого вносив слова з різних доступних йому писемних та усних джерел. Письменник дбав про чистоту мови, протягом творчого життя вдосконалював її, окремі слова в пізніших виданнях замінював. Проте основою мовного чуття П. Грабовського великою мірою був рідний йому слобожанський говір, зокрема західна його частина, що майже збігається із середньонадніпрянським говором, який по суті ліг в основу нової української літературної мови. Будучи відірваним від українського літературного й мовного середовища і не маючи змоги вивіряти мову своїх творів за писемними джерелами, він часто вживав слова і їх форми, які чув на рідній Слобожанщині.

До регіоналізмів у галузі фонетики в мові творів П. Грабовського можна зарахувати такі риси: голосний [i] замість [o] (*Біг, нарід, крів, губернатір, стрік, незгід, перешкід, пригід, воріженьки*), замість [e] (*мід, річі*), замість [и] (*універсітет, Сібір, прозімувати*), приставний голосний [i] (*ізляканий, ізнущатися*), [o] замість [i] (*трудожник, пригорок, безплідний*), замість [и] (*щоглик*), замість [a] (*пловець*), [a] замість [o] (*жадний, жаден*), відсутність протетичних приголосних перед голосними [o], [y] (*огонь, улица, ухо*), приголосний [л] замість [в] (*слобода*), твердий приголосний [л] замість м'якого (*стілки*), [ж] замість [дж] (*нужу, сижу*), [ц] замість [с] (*відціль*), [р] замість звукосполучення [гр] (*зрабований, рабувати*), замість звукосполучення [хр] (*робак*), [х] замість звукосполучення [хв] (*хорий*), звукосполучення [хв] замість [х] (*хвуга*).

У галузі словозміни П. Грабовський допускав ненормативні тепер форми іменників: *до груди* 'до груді', *товаришом* 'товаришем', *хазяїну* 'хазяїне', *південі* 'півдня', *люде, міщане, слов'яне, вимогів* 'вимог', *фарбів* 'фарб', *питаннів* 'питань', *клопіт* 'клопотів', *гільми* 'гіллям', *ручми* 'руками'; прикметники твердої групи замість м'якої (*житний, самотний*); займенникові форми: *міні* 'мені', *єю* 'нею', *в його* 'в нього', *в йому* 'в

ньому', з їм 'з ним', від їх 'від них', тії 'тієї', всіми 'всіма'; дієслова зі зміною дієвідміни в 3-ій особі однини: *баче, блуде, виступе, дзвоне, заговоре, замуче, круже, мане, мусе, носе, підступе, просе, робе, ставе, тіше, туже*. Письменник дуже часто вживав скорочені дієслівні форми 3-ої ос. одн. типу *жада, заклика, зважа, ляга, руша, стражда*, а повні нестягнені форми прикметників типу *малая, добрес, чужії*, вважаючи неукраїнськими [1: 369], не вживав.

Регіоналізми в галузі словотвору в мові творів П. Грабовського мають переважно лексикалізований характер. До системних належать скорочення прислівникових форм типу *виш, вищ* 'вище', *дальш* 'дальше', *мениш* 'менше', *перш* 'перше', *кращ* 'краще', *найдужч* 'найдужче'. Інші словотвірні регіоналізми в мові творів письменника стосуються переважно окремих слів: *багацько* 'багато', *безглуздяний* 'безглуздий', *бездольці* 'знедолені люди', *безпомилишно* 'безпомилково', *бідорака* 'бідолаха', *блескіт* 'блиск', *близ* 'близькість', *близь* 'близько', *блідний* 'блідий', *бояк* 'боєць', *брательний* 'братній', *братерне* 'по-братньому', *вбачити* 'побачити', *велет* 'велетень', *виновник* 'винуватець', *відрадість* 'відрада', *відроджатись* 'відроджуватися', *вірша* 'вірш', *вітчина* 'вітчина', *вічінь* 'вічність', *войник* 'воєць', *ворожда* 'ворожнеча', *воєцький* 'воєнний', *враг* 'ворог', *всюде, всюду* 'всюди', *глиб* 'глибина', *голинник* 'голодранець', *гуртець* 'гурток', *деньки* 'день', *дзюріти* 'дзюркотіти', *дітство* 'дитинство', *дітський* 'дитячий', *дньовий* 'денний', *довжить* 'продовжувати', *дочасний* 'передчасний', *дружний* 'дружній', *дяковенко* 'син дядка', *жизнь* 'життя', *забага* 'забаганка', *загувати* 'завивати', 'густити', *запинити* 'спинити', *збажати* 'забажати', *зборотий* 'зборений', *зворух* 'зворушення', *здобитися* 'добитися', *зів'язниця* 'товаришка по ув'язненню, засланню', *злида, злидя* 'злидні', *зліву* 'зліва', *злодійництво* 'злодійство', *змага* 'змагання', *зрадно* 'зрадливо', *кайдан* 'кайдани', *канцеліст* 'канцелярист', *керма* 'кермо', *кертиця* 'кріт', *колот* 'колотнеча', *кружити* 'кружляти', *круль* 'король', *лихше* 'лихіше', *лічитись* 'лікуватися', *маботе, мабуте* 'мабуть', *мення* 'ім'я', *мерці* 'мерщій', *мість* 'замість', *мога* 'змога', *могрич* 'могорич', *мріти* 'мріяти', *мручий* 'умираючий', *най* 'нехай', *найсвятий* 'святіший', *невмогу* 'неможливо', *невріку* 'нівроку', *неможий* 'неможливий', *непогідь* 'негода', *несподівний* 'несподіваний', *нісенітяний* 'нісенітний', *новорік* 'новий рік', *обуряти* 'обурювати', *овсі* 'зовсім', *одягний* 'одягнений', *опівдніший* 'піденніший', *освітній* 'освічений', *охаменутися* 'схаменутися', *пасти* 'впасти', *патрет* 'портрет', *пах* 'запах', *перекладник* 'перекладач', *писатель* 'письменник', *порая* 'порада', *по-брацьки* 'по-братньому', *починатель* 'початківець', *пред* 'перед', *предковішний* 'предковичний', *примрак* 'привид', *проханка* 'прохання', *ревіт* 'рев', *розповідок* 'оповідання', *рудник* 'рудокоп', *ручиця* 'рука', *свідниця* 'жінка-свідок', *середі* 'серед', *силоміцник* 'силач', *скеліна* 'скеля', *славутний* 'славетний', *соловійовий* 'солов'їний', *спин* 'припинення', *співацтво* 'спів', *спочив* 'спочинок', *справу* 'справа', *спробунок* 'спроба', *стома* 'втома', *стон* 'стогін', *страм-*

ний 'безсоромний', *струмець* 'струмок', *сухитка* 'сухоти', *сяти* 'сяяти', *тепера* 'тепер', *терник* 'тернок', *тривок* 'тривання', *трумина* 'труна', *тужба* 'туга', *тута* 'тут', *тяж*, *тяжа* 'тягар', *ураз* 'разом', *уші* 'вуха', *хворати* 'хворіти', *шепт* 'шепіт', *щирший* 'щиріший', *щіль* 'щілина'.

Лексичні регіоналізми в мові творів П. Грабовського: *ачей* 'може', 'можливо', *баглаї* 'неробство', 'лінощі', *багнітувати* 'пригнічувати', *безвикрутність* 'безвихідь', *безпристая* 'безпритульна людина', *беркий* 'енергійний', *блягузкання* 'базікання', *бовдур* 'димар', *борви* 'буревії', *буле* 'минуле', *вельми* 'багато', *виємок* 'виняток', *вийстя* 'походження', *вилука* 'звільнення', *висказ* 'висловлення', *вити* 'лютувати', *вмісті* 'разом', *впотужнений* 'посилений', *всехопний* 'всеосяжний', *гирувати* 'заправляти ціну', *гич* 'ніщо', *гулий* 'безрогий', *держилюд* 'рабовласник', *длявий* 'повільний', *дненавній* 'стародавній', *желіпати* 'кричати', *загарно* 'гаряче', 'палко', *законання* 'смерть', *заласний* 'манливий', *замана* 'принада', *зарід* 'зачаток', *заточенець* 'засланець', *зачумара* 'замазура', *зверхність* 'зовнішність', *згола* 'цілком', 'геть чисто', *здибатись* 'зустрітись', *здобитись* 'домогтись', *зирк* 'погляд', *зіпати*, *зіркати* 'кричати', 'голосно говорити', *злудний* 'знадний', *знажати* 'притягати', *знищений* 'збіднілий', *існий* 'справжній', *іть* 'адже', *казня* 'тюремна камера', *кебета* 'здібність', *кмет* 'хлібороб', 'селянин', *кукібний* 'старанний', *латрага* 'бродяга', *легкобит* 'нероба', *мажара* 'великий віз', *маніти* 'маячити', *мари* 'мрії', *менований* 'названий', *мир* 'світ', *можий* 'сильний', *найкрєвний* 'рідний', *налучити* 'потрапити', 'попасти', *наросток* 'процент', *немручий* 'безсмертний', *нечайний* 'несподіваний', *нужатися* 'снуватися', *обезмучено* 'безнадійно', *облада* 'веління', 'панування', *озарити* 'освітити', *оклецькуватий* 'присадкуватий', *опроче* 'проте', 'зрештою', *оскліти* 'пропасти', 'вмерти', *первотвір* 'оригінал', *передше* 'раніше', *передян* 'проводир', *питимий*, *питомий*, 'рідний', *поліччя* 'фотографія', *положний* 'позитивний', *поправа* 'поліпшення', *поприсок* 'попіл', *пособити* 'помогти', *прасувати* 'бити', 'карати', *пригноба* 'пригніченість', *пригорок* 'горбок', *примрак* 'привид', *приоружити* 'озброїти', *причинок* 'підстава', *прострунитись* 'просочитись', *прочинок* 'пробудження', *пря* 'боротьба', *путященський* 'годящий', *раяти* 'радити', *ревний* 'справжній', *ріяти* 'роїтись', *робачіння* 'черви', *розтич* 'розбрат', *ряд* 'поряд', 'поруч', *сількісь* 'гаразд', 'згода', *скоштитись* 'витратитись', *слята* 'напасть', *слятою* 'настирливо', *смалювати* 'сікти', *сопки* 'гори без рослин', *співництво* 'співучасть', *страда* 'страждання', *стрік* 'рядок', *студенець* 'холод', *тичитися* 'стосуватися', *тімаха* 'спритна людина', *торбишник* 'жебрак', *уп'ять* 'знову', *хабіток*, *хабіття* 'майно', *хіть* 'бажання', *хосенний* 'корисний', *чквиря* 'негода', *чоловіцтво* 'людскість', *юговий* 'південний'.

Ненормативні словосполучення, конструкції і фразеологічні зврати в мові творів П. Грабовського: *об мирі*, *об ярмі*, *об чому*, *к сатані*, *по чужинам*, *півтора роки*, *крикнути на люди*, *обійняв діти*, *вас я дякую*, *розійдемося по чужинам*, *втєкли життя*, *не тікали ми туду*, *втєче*

могили, тікав його зору, лінь тікала діла, по одинцю 'окремо', 'нарізно', з малих малечок 'змалку', теплі літки 'літня пора', не придаче 'не годиться', малась мога 'була можливість', майся сльози 'якщо б були сльози'.

Попри наведені регіоналізми, загалом мовна творчість П. Грабовського, а також публікація його творів у Галичині відіграли важливу роль у процесі усталення єдиних норм сучасної української літературної мови.

1. *Грабовський Павло*. Твори в двох томах. Т. 2. — К., 1964. — 490 с.
2. *Франко Іван*. Твори в двадцяти томах. Т. XVII. — К., 1955. — 530 с.

Статтю отримано 23.10.2013

Ivan Matviyas
Kyiv

REGIONAL FEATURES IN THE LANGUAGE OF WORKS BY PAVLO HRABOVSKYI

The article focuses on the regional phonetical, grammatical and lexical features of language in the works by Pavlo Hrabovskyi.

Key words: vowel, consonant, grammatical form, construction, vocabulary.

Мовна мозаїка

ЗНАЧЕННЯ ІМЕННИКА І ВІДМІНКОВЕ ЗАКІНЧЕННЯ

В українській мові є чимало іменників, що одночасно входять до двох різних значенневих груп. Це здебільшого іменники чоловічого роду II відміни з абстрактними, рідше — предметними значеннями, на основі яких у них розвинулося переносне або навіть жаргонне значення особи, пор.: *тип* (зразок, образ) і *тип* (людина, що відрізняється від інших якимись особливостями в поведінці, зовнішності); *феномен* (рідкісне явище) і *феномен* (людина з рідкісними здібностями, властивостями); *оригінал* (справжній твір, не копія) і *оригінал* (людина, яка вирізняється своєю незвичайною вдачею); *мажор* (музичний лад) і *мажор* (син забезпечених батьків, який поводитьсь зухвало). Такі іменники потрібно відмінювати за двома різними типами: 1) як іменники з абстрактними чи предметними значеннями і 2) як іменники — назви осіб, пор.:

Перший тип

Н. в. *феномен, оригінал*
Р. в. *феномену, оригіналу*
Д. в. *феномену (-ові), оригіналу (-ові)*
З. в. *феномен, оригінал*
О. в. *феноменом, оригіналом*
М. в. (в/у, на) *феномені (-ові), оригіналі (-ові)*
(по) *феномену (-ові), оригіналу (-ові)*
Кл. в. *феномене, оригінале*

Другий тип

феномен, оригінал
феномена, оригінала
феноменові (-у), оригіналові (-у)
феномена, оригінала
феноменом, оригіналом
феноменові (-у), оригіналові (-у)
феноменові (-у), оригіналові (-у)
феномене, оригінале

Отже, той самий іменник як абстрактна чи предметна назва і як назва особи в родовому та знахідному відмінках має різні закінчення, у давальному та місцевому відмінках в іменниках першого типу закінчення **-у** переважає над **-ові**, а в іменниках другого — **-ові** над **-у**.

Катерина Городенська